

Анотація

В статті аналізується одна з проблем изучения літературного постмодернізму. Особое внимание уделяется аспекту трансформации постмодернистского художественного кода в произведениях известного русского писателя В. Пелевина (“Числа”, “Священная книга оборотня”, “Шлем ужаса”). Автор статьи отмечает, что постмодернистский художественный код, представленный системой знаков, в прозе писателя претерпевает трансформации. В. Пелевин наиболее часто использует знаки “лабиринт”, “путешествие (без цели)”, “реклама”, “телевидение”, изменяя их семантику.

Ключевые слова: постмодернизм, код, знак, парадигма, трансформация.

Summary

In the article the theoretical problem of literary postmodernism is considered. The special attention is given to a problems of postmodernism artistic code transformation in V. Pelevin's works “The Sacred Book of the Werewolf”, “The Dialectics of the Transition Period from Nowhere to No Place”. The author of the article considers, that postmodernism artistic code in writer's prose transforms. V. Pelevin usually use such signs as “maze”, “journey”, “advertisement”, “television”, changing its semantics.

Keywords: postmodernism, code, sign, paradigm, transformation.

УДК 821.162.1–1“19”3. Герберт.07:024(477)

Нахлік О.С.,

аспірант,

Львівський національний університет імені І. Франка

3. ГЕРБЕРТ ОЧИМА УКРАЇНЦІВ: ПЕРЕКЛАДИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Друга половина ХХ ст. стала часом важливих змін в геополітичній системі тієї частини Європи, яку згодом почнуть називати Центрально-Східною. Спершу, майже впродовж півстоліття після Другої світової війни, ця територія була керованим тоталітарними механізмами світом за “залізною завісою”, невідомим, таким, що відштовхує і збуджує несміливе зацікавлення водночас. Злам 90-х років майже нічого не змінив у сприйнятті пострадянських країн західними європейцями, оскільки зміни свідомості людини (як пострадянської, так і європейської) тривають значно довше, аніж модифікації соціального чи державного устрою. Що стосується України, то “здобувши державну незалежність, українці отримали шанс виразно задекларувати свою ідентичність і продемонструвати Європі та світові конкретні риси свого національного характеру. На жаль, під час формування сучасної європейської ідентичності, що часто постає “від протилежного”, українці часто виступали в ролі “Іншого”, того, ким Європа власне не є, де вона закінчується” [2, 359]. Лише поступово в середовищі інтелектуалів незмінним означенням цього географічно-культурного простору стає глибока автентичність та своєрідність культурних надбань його мешканців.

Безперечно, тоталітаризм в країнах соцтабору на тривалий час трансформував не лише політичну мапу частини Європи, а й виразно зумовив напрямок культурного розвитку багатьох народів, у тому числі українців та поляків.

Ідеологи радянської системи, розуміючи, що її існування може забезпечити лише абсолютна зміна системи цінностей, перегляд і “переписання” історії, затирання важливості надбань минулих поколінь – історичної пам'яті народу, в якій зберігається його ідентичність, робила все можливе, аби новий тип “громадянина” формувався як частина суспільної маси, без власної індивідуальності й поняття особистої відповідальності. Поступово в усіх формах суспільного життя формується примарний пріоритет колективного над індивідуальним. Більшість тогочасної, як польської, так і української літератури, стає маріонетковою, прикладною, виступає засобом політичної пропаганди. Натомість письменники, які й далі замислюються над екзистенційними проблемами, відносинами індивіда й суспільства, роллю особистості стосовно історії, поступово опиняються в іншому вимірі – стають вигнанцями у власній країні, чії книжки потрапляють до вузького грона інтелектуалів, які також не погодились на нав'язувану модель реальності. Формується щонайменше два канони літератури – офіційний та опозиційний. Кожен – зі своїми читачами. Прикладом такої двополюсності польського культурного простору, виявом інакшості в рамках тоталітарної парадигми є творчість польського письменника, що належить до покоління Ч. Мілоша, В. Шимборської, Т. Ружевича, – поета й есеїста З. Герберта.

За словами Р. Радишевського: “Поняття рецепції обіймає широке дослідницьке поле – від літературно-критичних оцінок до функціонування твору в літературі поза рідним середовищем – переклади, парафрази, переспіви тощо” [25, 243]. Відповідно, **метою** розвідки є розглянути українські переклади творчої спадщини З. Герберта, з'ясувати основні закономірності та причини їх появи, а також проаналізувати наявні літературознавчі висловлювання, що стосуються творчості цього письменника. Задля досягнення сформульованої мети поставлено ряд **завдань**: висвітлити основні етапи рецепції творчості З. Герберта в незалежній Україні; розкрити особливості цієї рецепції та виявити чинники, які цю специфіку зумовлюють; окреслити семантичне наповнення текстів-реакцій (передмов до україномовних видань, публіцистичних статей, наукових розвідок, рецензій) про творчість польського письменника.

Уперше в українському літературознавстві системно й комплексно осмислюємо особливості сприйняття творчості З. Герберта в Україні. Для виявлення особливостей української рецепції цього автора принагідно наводяться польські критичні джерела, в котрих проаналізовано творчість З. Герберта в широкому культурному та історичному контексті. Окремо наголошуємо на актуальності піднятих у статті проблем, оскільки розгляд специфіки прочитання творчості З. Герберта серед українців дасть змогу чіткіше простежити особливості перебігу польсько-українського культурного діалогу протягом останніх кількадесяти років.

Якщо спробувати окреслити модель сприйняття творчості З. Герберта в Україні, то її ядром буде прочитання антитоталітарного потенціалу його творів. Це ядро формується трьома векторами сприйняття поета як: 1/ пророка народу, національного сумління; 2/ хранителя духових цінностей нації задля збереження її

ідентичності; 3/ борця за національні ідеали. Причиною саме таких акцентів в українській рецепції польського автора став спільний у ХХ ст. історичний досвід двох народів через існування в геополітичній системі будівництва комунізму. Це й визначає специфіку української рецепції у порівнянні, скажімо, з прочитанням творчості письменника в Італії, де його сприймають передусім як поета, що звертався до загальнолюдських проблем, не залучаючи до читацької інтерпретації суспільно-історичний контекст, у якому творив З. Герберт. Проте, як зазначає Д. Блашак, авторка американської антології творів сучасних польських поетів, виданої 2005 р., більшість польських емігрантів на запитання: кого вони вважають видатним польським поетом, відповіли б – З. Герберта; як стверджує американська дослідниця, “це наслідок того, що емігранти трактують поетів передусім як моральних авторитетів. <...> Найбільше прихильників має “Рапорт з обложеного міста” і “Послання пана Когіто” [35, 22].

Безумовно, не можемо стверджувати, що всі знайдені українські різножанрові тексти-реакції на творчість цього польського письменника семантично відносяться лише до наведеної модель відношень поет↔народ. Деякі наукові розвідки стосуються проблем Гербертової поетики, впливу історичного та культурного середовища на формування творчості автора, особливості переосмислення традиційних сюжетів та мотивів. Зрештою, як пише А. Загаєвський, “Його творчість є на диво непіддатною для критичних досліджень, а особливо опирається спробам визначення у ній одного центрального пункту” [19, 4]. Задля логічності викладу пропонується розвідка складається з двох складових частин: у першій подано огляд опублікованих україномовних перекладів творчості З. Герберта з відчитанням та принагідними оцінками авторів перекладів і рецензентів, у другій простежено вияви аналітично-критичного типу рецепції творчості польського автора в Україні.

У Радянській Україні проза й поезія З. Герберта були майже невідомі. Його творчість після антирежимних виступів на початку 70-х була заборонена, і ця заборона з часом стала ще гострішою через участь поета в русі “Солідарність”. У 70-х роках з'являється лише кілька віршів поета в журналі іноземної літератури “Всесвіт”. Зауважу, що в сусідній Росії перші переклади З. Герберта припадають на той самий час (у журналі “Иностранная литература”). Їх автором був В. Британішський, який ще кілька десяти років по тому відкриватиме для російського читача творчість З. Герберта й стане чи не найактивнішим його популяризатором у Росії. Радянська цензура заборонила вміщення перекладів поезій З. Герберта до україномовної “Антології польської поезії”, опублікованої 1979 р. за редакцією Г. Кочура. Поет, який на той час уже мав кілька виданих збірок і визнання польських критиків, з огляду на невелику кількість перекладів у періодиці, був відомим лише невеликому грону українських інтелектуалів. Твердження Д. Павличка, що відсутність перекладів З. Герберта “вказує на страх, який мав тоталітарний режим перед правдою Герберта” [1, 385], упрямлює дуже важливу тезу: український реципієнт (у цьому випадку – перекладач) наголошує на відчутному для нього конфлікті: поет (або ширше – мисляча особистість) і комуністична влада (ширше –

тоталітаризм). Додам, що не знайдемо прізвища Герберта також в “Советском энциклопедическом словаре” (1988) чи “Українській літературній енциклопедії” (1988), що свідчить про переконання радянської цензури в недоцільності інформації про його творчість для пересічного радянського читача. Адже той же “Всесвіт” (або “Иностранная литература”) були призначені передовсім для науковців-філологів й користувалися певними цензурними пільгами.

Повертаючись до списку наявних україномовних перекладів, додам, що лише в 90-х роках Г. Кочур опублікував зроблені 20 років тому переклади поезії З. Герберта у кількох періодичних виданнях [24]. Згодом твори польського поета (“Голос”, “Напис” та “Заповіт”) у перекладах Г. Кочура побачила світ ще раз 2004 р. [9].

Серед періодичних видань найчастіше переклади творів З. Герберта з'являлися на шпальтах часопису “І”, ба навіть один номер (1998) майже повністю присвячено його поезії [11]. За кілька років редактори часопису знову звернуться до З. Герберта [10], а 2002 р. в цьому часопису буде опубліковано “Рапорт з обложеного міста” [14]. Окремо слід назвати переклади поезії З. Герберта, що їх здійснив С. Шевченко: в 90-х роках деякі з них були опубліковані в журналі для вчителів середніх шкіл [13], отже, школярі вперше отримали можливість ознайомитися з творчістю одного з найвидатніших польських поетів ХХ ст. Того ж 1996 р. свою перекладацьку рецепцію польського поета оприлюднив В. Махно, опублікувавши переклади п'ятьох віршів у журналі “Форум” [12].

У першій в незалежній Україні двомовній антології польської поезії “Тому що вони суцї” (1996) творчість З. Герберта представлено кількома віршами: “Послання Пана Коґіто”, “Дві краплини”, “Дім”, “Мама”, які часто називають його програмними творами. Це радше можливість заізнатися з творчістю З. Герберта, аніж сприйняти її як цілісний феномен. Саме ці поезії знає також більшість польських читачів, в середовищі яких, як стверджують дослідники, багата й різноманітна творча спадщина поета, на жаль, часто редукується до загальновідомого циклу про Пана Коґіто. Окремо слід наголосити, що, попри відсутність творів багатьох поетів, важливість антології “Тому що вони суцї” полягає передусім у її двомовності, оскільки всі попередні антології, в тому числі й вже згадувана Кочурова (1979), містили винятково переклади. На жаль, у збірці відсутні бодай короткі анотації про репрезентованих поетів. Наявна лише передмова Н. Сидяченко, в якій авторка зосередилась на проблемах, що підстерігають перекладача, котрий береться за переклади з польської мови. У рецензії на цю антологію Л. Вахніна зазначила, що “Книжку “Тому що вони суцї” можна, безперечно, назвати авторською, оскільки С. Шевченко виступає одночасно упорядником цього видання, і єдиним перекладачем вибраних віршів. Більшість представлених тут авторів він знає особисто, познайомився з ними на різноманітних семінарах і фестивалях в Польщі” [5, 179–180]. Зважаючи на авторську суб'єктивність добору польських авторів, видання можна критикувати за неакадемічність, проте воно виконало важливу функцію – уперше дало змогу українському читачеві дешифрувати зміст поезій Герберта, орієнтуючись не лише на переклад, а й на оригінал, наведений на сусідній сторінці.

Як видно з перелічених видань, після незмінного оминання за радянських часів творів З. Герберта як об'єкта перекладу, середина 90-х стала для цього поета надзвичайно плідною в українській перекладацькій практиці.

Після довгої перерви було укладено й видано антологію “50 польських поетів” (2001), автором якої є Д. Павличко. Вона містить, зокрема, близько 25 віршів З. Герберта, серед котрих: Зупинка, Пробудження, Мона Ліза, Плач Фортінбраса, Пан Когіто і чиста думка, Душа Пана Когіто, Відчуття ідентичності та ін. Після короткої біографічної нотатки, Д. Павличко зауважив, що “Поезія Герберта відображає взаємини людини ХХ ст. з європейськими культурними традиціями, з проблемами історії та міфології, утриваленими в загальнолюдських моральних засадах” [1, 385]. У такий спосіб перекладач спробував наголосити українському читачеві на роздумах З. Герберта передусім про екзистенційні проблеми людства, цілковито оминаючи антитоталітарне звучання його поезії. Хоча, можливо, не варто ставити гостру межу поміж спротивом тоталітарній системі та філософією власного буття, адже комуністичний режим якнайбільше прагнув нівелювати цінність людської особистості, постійно наголошуючи на колективній відповідальності, колективному добрі, колективній екзистенції. Попри вагомий перекладацький досвід Д. Павличка, його переклади творів З. Герберта критично оцінює інший український перекладач В. Дмитрук, який вказує, зокрема, на істотну відмінність версифікації З. Герберта й українського відтворення його поезій (оригінали написані білим віршем, натомість переклади є римованими). Зникли також характерні гербертівські гумор та іронія: “<...> отож, залишились тексти – зникли вірші, зник настроїв, півтони, невимовлені алюзії, зникла поезія. Залишилось питання: чому Герберта називають видатним поетом?” [16]. Таким чином, хоча згадана антологія була першою масштабною репрезентацією творчої спадщини З. Герберта, якість зроблених перекладів могла спричинитися до певної деформації читацької перцепції його віршів.

Ще одна, видана приблизно того-таки часу, антологія “Передзвони польської лютні” (2001) містила лише два вірші З. Герберта – “Пан Когіто” і “Засинаємо на словах” без переднього слова перекладача і водночас укладача антології В. Гуцаленка. Щоправда, Р. Радишевський, автор передмови до видання, окремо згадав про творчість польського письменника, назвавши цикл про Пана Когіто “кодексом героїчної етики, трагічним, екзистенційним та історіософським розумінням людської долі” [27, 35]. Варто додати, що подібно до Р. Радишевського, Д. Павличко в антології “50 польських поетів” ліричного героя циклу віршів Герберта трактує як людину, що мислить, і завдяки цьому – людину, що існує: “Це універсальний образ людини ХХ століття, печально задивленої в сенс буття, людини духовно роздвоєної, і саме через це охопленої глибоким терпінням” [1, 385].

1996 року вийшла перша окрема книжка українських перекладів поезії З. Герберта. Автор перекладів – В. Махно, автор передмови – польський літературознавець Б. Бакула, який під час отримання авторських прав на видання виконував роль посередника між поетом та українським перекладачем. В інтерв'ю В. Махно пояснює, що у творчості З. Герберта його захопило передусім “дивне

поєднання слов'янської емоційності і західного раціоналізму, католицької і візантійської культури, глибокої філософської думки й іронічного погляду на світ” [21]. Про свій перекладацький досвід В. Махно згадує у ще кількох статтях [19; 20]. У перекладах з Герберта, що їх здійснив В. Махно, маємо справу радше з інтерпретаційним варіантом оригіналу, що, зрештою, відображено в назві видання: “Переклади та переспіви”. На високій рівень українізованості перекладених віршів звернув увагу в рецензії на книжку польський літературознавець А. Новак (журнал “Творчість” за 1998 р.). Натомість цю істотну відмінність поміж смисловим навантаженням оригіналу, його формою та українським перекладом подав критиці згадуваний В. Дмитрук: “Це переклади, зроблені людиною, яка має дуже приблизне уявлення про польську мову; тобто читаючи текст, перекладач його не розуміє, не розуміючи – починає вигадувати щось таке, чого й близько немає в тому вірші, а тоді ставить: З. Герберт, переклад з польської” [16]. Також критично оцінює переклади В. Махна А. Павлишин, автор української версії прози З. Герберта [33, 7]. І знову маємо до певної міри парадоксальну ситуацію: видано досить значну частину творчої спадщини польського письменника, стосовно котрої можна ставити запитання: чи це той справжній Герберт, з переданими алюзіями, вміло віднайденими мовними еквівалентами і найголовніше – чи була відчута перекладачем і висловлена українськими мовними засобами стилістична домінанта його віршів – іронія?

2001 року В. Дмитрук запропонував українському читачеві повнішу версію перекладених поезій З. Герберта у власному виданні “Вибрані поезії” [8]. Книжка двомовна (поряд з перекладом подано оригінал вірша), містить вибрані поезії з усіх Гербертових збірок. У ній зібрано найбільш репрезентативні та цікаві, на думку перекладача, поезії. У передмові до “Вибраних поезій” перемиський гербертознавець М. Ольбромський акцентує на властивості творів цього поета поєднувати людей різного світогляду, а отже – на постійній актуальності смислів творів: “Це інтелектуальна мужність, самостійність пошуку, делікатно прихована за розмаїттям втілень, багатство почуттів. Знання і тематична різноманітність поєднані потребою постійно шукати і говорити правду” [31, 6]. Позитивно відгукнувся на вихід “Вибраних поезій” А. Павлишин, вважаючи, що саме переклади В. Дмитрука найвдаліше передають духовість Герберта [33, 7]. Беручи до уваги відсутність “духу Герберта” в попередніх україномовних варіантах, слід окремо наголосити на важливості появи цього видання. Подібно стверджує Б. Рафальська, редактор газети польської меншини у Львові [34, 15]. Про особливу вразливість українського реципієнта на творчість З. Герберта пише польський літературознавець М. Олесевич у рецензії на переклади В. Дмитрука: “Україна, в якій з 90-х років відбуваються демократичні процеси, тепер переживає ті самі або ж подібні проблеми, пов'язані з цінністю людського життя й окремого індивіда, і цілої нації” [32, 232].

Український перекладач А. Павлишин майже 20 років працював над перекладами прози З. Герберта. Результатом стали видані 2008 р. три томи есеїстики польського письменника [7]. Варто зауважити, що окреме видання цієї вагомий складової творчої спадщини З. Герберта з'явилося вперше. До появи цієї

книжки, український читач мав змогу ознайомитися з невеличким есе “Арль” у збірнику “12 польських есеїв” [6]. А. Павлишин переконаний у важливості окремої публікації есеїв З. Герберта для формування його образу в свідомості українців: “Книжки виходять невеликим накладом – тисячу, дві, три тисячі примірників. На багатомільйонну велику націю – це край мало. Люди залишаються в межах старих дискурсів, які породжують у молоді цілком консервативне, застаріле, замшле уявлення про минуле і сучасне, і про етику, і про естетику і про багато інших речей” [30]. У загалом позитивних рецензіях на це видання передусім акцентовано на вдалості залучення до тексту характерних елементів західноукраїнських діалектів, а також вказано на важливість доданої біографічної довідки про письменника, яка допомагає зрозуміти тексти на тому історичному тлі, коли їх написано. Тож сьогодні на українському книжковому ринку можна знайти переклади всієї творчої спадщини польського письменника. Для перекладачів залишилися декілька неперекладених драм і переосмислення, творення нових інваріантів українського звучання З. Герберта. Адже будь-який переклад – це лише можливість прочитання, перекладач є водночас і популяризатором, й інтерпретатором, а якоюсь мірою – і дослідником оригіналу. Оскільки рецепція і ті її складові, що їх читач виокремлює й на яких зосереджує увагу, тою чи тою мірою залежать од позалітературних чинників, можна ствердити, що творчість З. Герберта й надалі залишається відкритою для української інтерпретації.

Публікація есеїстики З. Герберта стала стимулом до збільшення виявів української літературно-критичної рецепції його творчості. Проте й досі маємо порівняно небагато рецензій, наукових розвідок, науково-публіцистичних статей присвячених постаті З. Герберта, а також аналізу його віршів. Попри невелику кількість, саме вони виконують дуже важливу формотворчу роль. Маю на увазі те, що більшість статей написали українські журналісти і надрукували в популярних, а отже – відомих широкому загалу газетах і журналах, які часто є важливими чинниками формування суспільної думки. Та, крім кількох розвідок, творчість цього польського письменника залишається поза увагою українських дослідників. Окрему статтю особливостям поетики польського письменника, феномену поєднання у його творах досягнень традиційної культури з авангардною технікою присвятила О. Лук'яненко. Про його поетичні образи вона зазначила: “З. Герберт – поет класичної рівноваги, стоїчної філософії, іронічної дистанції, що забезпечує найбільш драматичні ефекти” [18, 136]. Пильну увагу дослідниця звертає на іронію письменника, яка стає визначальним принципом його мислення, внутрішньої психологічної конструкції. На прикладі кількох віршів О. Лук'яненко переконливо стверджує, що “Всю поезію Герберта пронизує протиставлення між ідилією цноти та апокаліпсисом сучасності. Монолітній мові релігійних алюзій кидає виклик безладна проза буденності (“З'ява”). <...> Всі ці невинні, на перший погляд, ігри, модуляції ліричних тональностей, переходи від високого до низького стилю завжди означають коливання потенціалу знання про світ” [18, 139]. У статті авторка лише заторкує проблему гербертівського бачення історії, вказуючи, що сформувалось воно під впливом двох факторів – Другої

світової війни та радянського тоталітаризму: “Сучасний світ, поховавши під тягарем війни основи традиційної моралі, не зможе відтворитись в жодній з існуючих дотепер категорій естетики” [18, 140] – цитує письменника дослідниця.

Цікавою є доповідь А. Павлишина, виголошена під час наукової сесії пам'яті З. Герберта, яка відбулась у Львівському національному університеті ім. І. Франка (березень 2002 р.). У доповіді, крім висвітлення цікавих фактів біографії З. Герберта, проводячи паралелі між Львовом і часто присутнім у творах поета символічним образом міста як території незалежної європейської культури, А. Павлишин наголошує, зокрема, на безкомпромісній антикомуністичній суспільній позиції письменника, стверджуючи, що “Герберт ніколи не відчував себе політиком і не ідентифікував себе з певним політичним рухом, хоча, ясна річ, мав цілком окреслені (і доволі безкомпромісні) політичні переконання. На еміграції він насамперед займався творчістю, писав, і це було його найбільшим покликанням і найвищим призначенням” [22]. Досвідчений літературознавець-полоніст Ю. Булаховська, як і А. Павлишин, зауважує, що у польській поезії другої половини ХХ ст. “зберігається неодмінна громадська заангажованість у найкращому розумінні цього слова: вона присутня і у Тадеуша Ружевича, і у Чеслава Мілоша, і у Віслави Шимборської, і у Збігнева Герберта <...>” [4, 38] Польський письменник і драматург В. Гомбрович застерігає стосовно перцепції Ч. Мілоша: “варто розділяти Мілоша на “абсолютного” письменника і письменника “лише поточного історичного моменту” [26, 393]. Видається, що цими словами можна схарактеризувати українське прочитання З. Герберта, в якому переважає трактування його як “письменника певного історичного моменту”, непримиренного опонента комуністичного режиму.

Варто окремо згадати про роль публікацій про З. Герберта в українських періодичних виданнях, оскільки лише віднедавна можемо говорити про загальноукраїнський, географічно немаркований вимір рецепції творчості цього автора. Часто пересічний читач має змогу ознайомитись не з ґрунтовно проаналізованим з погляду літературознавчого апарату текстом-реакцією науковця на прочитані твори, а швидше з текстом-рефлексією, суб'єктивним прочитанням, який виник під враженням од прочитаного в не-філолога. Часто в газетних чи журнальних статтях знайдемо обговорення життєвої позиції поета, його трактування людської особистості в тоталітарному чи посттоталітарному суспільстві. Ці публікації містять окреслення “бунту” (як важливої частини світоглядної позиції польського письменника) та “варварства” поета, коли через акцентування на значущості національних надбань формується опозиція: ми (Центрально-Східна Європа) і вони (Західна Європа). Зокрема, автор однієї з публіцистичних статей О. Бойченко переконаний, що “Назва першої збірки – “Варвар у саду” – символічно визначає загальну ідею всієї есеїстики Герберта: бути східноєвропейцем означає від народження бути варваром у саду світової культури. Водночас ця назва не позбавлена й іронії, адже усвідомлення свого варварства – це вже перший крок на шляху його подолання. Герберт цих кроків зробив так багато, що в підсумку – з погляду володіння культурними традиціями минулого –

залишив далеко позаду майже всіх поетів другої половини ХХ століття” [3]. Як свідчать опубліковані літературно-критичні статті, саме видання есеїстики З. Герберта стало каталізатором нових дискусій в україномовному культурному просторі щодо культурної “інакшості” та своєрідності східної частини Європи, зокрема України. Додам, що на думку А. Павлишина, в українській літературі та суспільному житті аналогом З. Герберта є поет-дисидент І. Калинець, адже “вони були однаково талановиті і однаково незатребувані своїм суспільством, а їхні політичні погляди так і залишилися чимось незрозумілим для решти” [23].

Про спробу польського письменника деміфологізувати історію, зрозуміти її вплив на сучасність і водночас дистанціюватись од спокуси створити власний “тип” минулого пише Н. Сняданко у публікації, вже в назві якої наголошує на актуальності, новому осмисленні творчої спадщини З. Герберта у ХХІ ст. [28]. До схожої проблеми історичного песимізму творів польського письменника, а також його переконання щодо відносності людських знань про факти історії як окремого народу, так і світу як такого, звертається І. Чорновіл у статті “*Cogito ergo sum. Z. Herbert*”, стверджуючи: “Твори З. Герберта просякнуті історичним песимізмом. Безумовно, тут річ у трагедії польського народу – політичного аутсайдера другої половини ХХ ст. Притому зло – всюдишуще та повсякденне, а протистоїть йому лише жменька незламних” [29].

Антитоталітарний потенціал поезій З. Герберта найчастіше оприявнений у гімні класичним цінностям, що ґрунтуються на традиціях античної та християнської духовості. Однак серед українських виявів рецепції поета можна знайти й такі, в яких автори зовсім не зауважують, що це творчість, яка руйнує укладену режимом систему: “читаючи літературний доробок З. Герберта мимоволі дивуєшся, чому наша країна була позбавлена можливості читати ці твори раніше, адже вони в жоден спосіб не зачіпають політики, соціальних питань чи державного устрою. Натомість їх домінантою є чистий захват культурними надбаннями цивілізації, тими відомими пам'ятками, котрі збереглись в Європі” [15].

Підсумовуючи, слід зауважити, що поява в антологіях одних і тих самих перекладів Гербертових віршів (наприклад “Циклу про пана Когіто”) є певною пасткою, адже в свідомості українських читачів глибока філософсько-світоглядна творчість польського письменника може зредукуватись до кількох загальновідомих поезій. Переклади Герберта – це передусім приватна ініціатива українських перекладачів, котрі переконані, що твори цього письменника збагатять естетичну свідомість українців і, що найважливіше, будуть її змінювати. Маю на увазі насамперед есеїстику Герберта, в якій він підіймає дуже близькі для українського читача проблеми: ми (посткомуністична Європа), котра трактується ними (Західна Європа) як культурна “пустеля”, без традицій та власної самобутності. Отож ми приречені на постійне доведення, що існуємо і що ми інші, тобто – на патріотизм не з індивідуального вибору, а в силу історичних обставин, котрі й досі визначають стосунки двох частин Європи.

Як легко простежити з названих дат, З. Герберт увійшов у читацьку свідомість українців не раптово, а радше поступово, змінюючись з автора поезії в автора блискучих прозових текстів. Поступово творча спадщина цього письменника починає художньо й науково “освоюватися” щораз ширшою українською інтелектуальною громадськістю. Для сучасних українських літературознавців цікавими, проте невивченими, є висвітлення специфіки авторського трактування екзистенційних проблем, особливостей поетичної мовленнєвої форми творів З. Герберта, впливу його творчості на формування нових естетичних принципів з залученням до літературознавчого аналізу сучасних теоретико-методологічних стратегій. Сьогодні в українській версії маємо представлену майже усю творчість польського письменника, окрім кількох ще неперекладених драм. Залишилось запитання: що далі? В одній з розмов Т. Ружевиц, ще один польських письменник, котрий, як і З. Герберт, належить до так званого “втраченого покоління” у польській літературі, що пережило жах Другої світової війни, на запитання – *хто його зараз читає?* з сумом відповів: “Ніхто. Я відомий. Мої твори видають, але молодше покоління читає щось абсолютно інше. Я динозавр у власній країні”. Мабуть, не варто погоджуватись із таким песимістичним баченням перспектив сприйняття подібних творів серед молодих читачів, оскільки, попри будь-які зовнішні змінні вектори розвитку суспільної думки, незмінна життєва позиція чесності й моральності завжди буде актуальною. *Cogito ergo sum!*

Література

1. 50 польських поетів : антологія польської поезії / пер. , передм. та довід. про авт. Д. Павличка. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 583 с.
2. Андрійчук О. Україна – Європа : тести на сумісність / Олесь Андрійчук. – К. : Смолоскип, 2007. – 378 с.
3. Бойченко О. Збігнев Герберт : “сила смаку” / Олександр Бойченко // Молодий буковинець. – 2009.
4. Булаховська Ю. Про польську поезію першої та другої половини ХХ століття. Спільне і відмінне / Ю. Булаховська // Київські полоністичні студії : європейський вимір української полоністики. – К. : ТОВ “Інформаційно-довідкове видавництво”, 2007. – Том ІХ. – 576 с.
5. Вахніна Л. Нова антологія польської поезії / Л. Вахніна // Всесвіт. – 1997. – № 5/6. – С. 179–180.
6. Герберт З. Арль / Збігнев Герберт // 12 польських есеїв. – Київ : Критика, 2001. – С. 65–82.
7. Герберт З. Варвар в саду , лабіринт біля моря, натюрморт з вудилом / Збігнев Герберт ; пер. з пол. А. Павлишина. – К. : Дух і Літера, 2008 – 236 с.; 216с.; 164 с.
8. Герберт З. Вибрані поезії / Збігнев Герберт ; пер. з пол. В. Дмитрука. – Львів : Каменяр, 2001. – 567 с.
9. Герберт З. Заповіт. Голос , напис / Збігнев Герберт ; пер. з пол. Г. Кочура // Дніпро.– 2004. – № 9/10. – С. 11–12.
10. Герберт З. Король мурашок , Антей / Збігнев Герберт ; пер. з пол. В. Дмитрук // І. – 2002. – № 26.
11. Герберт З. Пан Когіто думає про повернення до рідного міста, Натюрморт з вудилом, Ліжко Спінози / Збігнев Герберт ; пер. з пол. А. Вішняускаса // І. – 1997. – № 10.
12. Герберт З. Поезії / Збігнев Герберт ; пер. з пол. В. Махна // Форум. – 1996. – Ч. 1. – С. 61–66.
13. Герберт З. Поезії / Збігнев Герберт ; пер. з пол С. Шевченка // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1996. – № 12.
14. Герберт З. Рапорт з обложеного міста / Збігнев Герберт ; пер. з пол. В. Дмитрук // І. – 2003. – № 29.

15. Голуб О. Культурологічні мандри / О. Голуб // День. – 2009. – 10 квітня – № 62.
16. Дмитрук В. Збігнев Герберт в українських перекладах [Електронний ресурс] / В. Дмитрук. – Режим доступу : <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem27-07.htm>.
17. Кузьміна І. Поезія Збігнева Герберта повернулася додому / І. Кузьміна // Львівська газета. – 2008. – 31 липня – № 119 (189).
18. Лук'яненко О. Поетичні образи Збігнева Герберта / О. Лук'яненко // Проблеми слов'янознавства. – 2001. – Вип. 52. – С. 135–142.
19. Цит. за : Махно В. Збігнев Герберт : естетика і етика / В. Махно // Література Плюс. – 2002. – № 3 (38).
20. Махно В. Два есеї / В. Махно // Література Плюс. – 2002. – № 3 (38).
21. Махно В. Самотність найбільше благо людини, котра хоче зберегти себе [Електронний ресурс] / В. Махно. – Режим доступу : http://www.rastko.rs/rastko-ukr/umetnost/knjizevnost/studije/vmahno-intervju_ukr.html.
22. Павлишин А. З. Герберт як символ львівського мультикультуралізму [Електронний ресурс] / А. Павлишин. – Режим доступу : <http://www.lwow.com.pl/spotkania/herbert/herbert-ukr.html>.
23. Павлишин А. Польща, у якій жив Герберт, не потребувала таких людей як він [Електронний ресурс] / А. Павлишин. – Режим доступу : <http://news.lvivport.com/content/view/6551/30>.
24. Поети Польщі в перекладі Григорія Кочура / Без автора // Всесвіт. – 1995. – № 8–9 (800–801). – С. 71–92.
25. Радишевський Р. Адам Міцкевич у творчому сприйнятті Максима Рильського : до проблеми художньої рецепції / Ростислав Радишевський // Полоністичні та порівняльні студії. – К. : МП “Леся”, 2009. – С. 243–266.
26. Радишевський Р. Еміграційна творчість Чеслава Мілоша / Ростислав Радишевський // Полоністичні та порівняльні студії : збірник наукових статей. – К. : МП “Леся”, 2009. – С. 392–408.
27. Радишевський Р. Передмова / Ростислав Радишевський // Передзвони польської лютні. – К. : Варта, 2001. – С. 20–39.
28. Сняданко Н. Герберт знову в моді / Н. Сняданко // Львівська газета. – 2007. – 13 липня. – № 119 (189).
29. Чорновол І. Cogito ergo sum : Збігнев Герберт / Ігор Чорновол // Львівська газета. – 2006. – 3 листопада – № 30 (30).
30. Чугаєва І. “Прометеївська робота” Андрія Павлишина / І. Чугаєва // Високий вал. – 2008. – 15 листопада.
31. Olbromski M. Poeta wierności. Przedmowa / M. Olbromski // Герберт З. Вибрані поезії. – Львів : Каменяр, 2001. – С. 6–25.
32. Olesiewicz M. Ukraiński wybór wierszy Z. Herberta / M. Olesiewicz // Poznawanie Herberta. – Kraków : Wydaw. Literackie, 1998. – S. 231–237.
33. Pawłyszyn A. Zbigniew Herbert – lęk na bezwład myślowy / A. Pawłyszyn // Lwowskie spotkania. – 2004. – październik.
34. Rafalska B. Powrót do Miasta. Dni Z. Herberta we Lwowie (16–17 marca 2002 r.) / B. Rafalska // Lwowskie spotkania. – 2004. – październik.
35. Urbankowski B. Poezja wyższa od Nobla / B. Urbankowski // Gazeta polska. – 2008. – 30 kwietnia.

Анотація

Стаття присвячена аналізу рецепції творчості З. Герберта в Україні протягом перших років демократичних перебудов і на сучасному етапі (діахронний зріз). Головну увагу зосереджено передусім на висвітленні двох виявів цієї рецепції – у перекладах та науково-публіцистичному дискурсі, котрі в сукупності дають змогу цілісно висвітлити специфіку освоєння та осмислення творчості польського поета серед українських читачів.

Ключові слова: рецепція, переклад, читач, інтерпретація, дискурс.

Аннотация

Статья посвящена анализу рецепции творчества З. Херберта на Украине в течение первых лет демократических перемен и на современном этапе (диахронический срез). Главное внимание сосредоточено на освещении двух проявлений данной рецепции – в переводах и научно-публицистическом дискурсе, которые совокупно дают возможность наиболее полно раскрыть специфику освоения и осмысления творчества польского поэта украинскими читателями.

Ключевые слова: рецепция, перевод, читатель, интерпретация, дискурс.

Summary

Present article analyzes the reception of Z. Herbert's creativity in Ukraine during the first years of democratic changes and at the present stage (from the diachronic point of view). Our attention is primarily focused on the two manifestations of the reception – on translations and scientific or journalistic discourse, which collectively make it possible to more fully disclose the specifics of development and comprehension of the Polish poet creative works by Ukrainian readers.

Keywords: perception, translation, reader, interpretation, discourse.

УДК 821.162.1–1.02“19”:82(477)

Нахлік Я.Є.,

аспірант,

Львівський національний університет імені І. Франка

ТОПОС ПЕРСОНІФІКОВАНОЇ ДУШІ У ПОЕЗІЇ МОЛОДОЇ ПОЛЬЩІ ТА “МОЛОДОЇ МУЗИ” (МОТИВ МАНДРІВКИ)

У поезії доби *fin de siècle* особливо актуалізується персоніфікація образу душі. М. Подраза-Квятковська зауважує, що в поезії Молодої Польщі персоніфікація душі була виявом переконання про її субстанційний характер, і в цьому переконанні традиційне поняття душі – і релігійно-філософське, й окультне – та сучасне митцям поняття підсвідомості поєдналися шляхом симбіозу [8, 121, 123]. Та більше, як наслідок надзвичайно популярних спиритичних сеансів (доки не були розкриті шахрайства) не просто формувалася субстанційна концепція душі, а пропагувалося визнання матеріальної сутності душі, звільненої від тіла після смерті людини. Про вплив цих ідей на світогляд освіченої частини суспільства опосередковано свідчить той факт, що на 1897 рік у Європі та Америці нараховувалося більш ніж 8 мільйонів прихильників спиритуалізму [4].

Серед способів персоніфікації душі у поезії раннього модернізму на особливу увагу заслуговує *мотив мандрівки* душі, поширений, зокрема, у творчості К. Тетмаєра, Л. Стаффа, П. Карманського, Б. Лепкого та Б. Пачовського. Об'єктом пропонованої статті є твори перелічених вище представників Молодої Польщі та українського угруповання “Молодої Музи”. Ця розвідка дасть змогу розкрити ще один спільний мотив української та польської поезії раннього модернізму, виявити типологічні збіжності та відмінності у вживанні топосу персоніфікованої душі,